

BOSHLANG'ICH SINFDA KO'RISHIDA NUQSONI BO'LGAN O'QUVCHILARNI O'QISH VA YOZISHGA O'RGATISHDA BRAYL ALIFBOSINI BOSQICHMA-BOSQICH O'RGATISHNING YUTUQLARI

Saxatova Nafisa Miryunus qizi,

Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy pedagogika universiteti maxsus pedagogika yo'nalishi tayanch-doktaranti

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18798708>

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich sinfda ko'rishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilarni o'qish va yozishga o'rgatishda Brayl alifbosini bosqichma-bosqich o'qitish metodikasining nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilinadi. Tiflopedagogik yondashuv asosida tashkil etilgan izchil, tizimli hamda differensial o'qitish jarayonining o'quvchilarning savodxonlik darajasi, taktil sezgirligi, nutq rivoji va mustaqil ta'lim kompetensiyalariga ta'siri ilmiy asosda yoritiladi. Tadqiqot natijalari bosqichma-bosqich o'rgatish modeli o'quvchilarning o'qish tezligi va yozma nutq aniqligini oshirishga xizmat qilishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Brayl alifbosi, tiflopedagogika, inklyuziv ta'lim, taktil sezgi, savod o'rgatish, boshlang'ich ta'lim, maxsus metodika.

Аннотация. В данной статье анализируются теоретические и практические аспекты поэтапного обучения слепых и слабовидящих учеников начальной школы чтению и письму с использованием системы Брайля. На основе тифлопедагогического подхода рассматривается влияние последовательного, системного и дифференцированного процесса обучения на уровень грамотности, тактильную чувствительность, развитие речи и компетенции самостоятельного обучения у учащихся. Результаты исследования показывают, что модель поэтапного обучения способствует повышению скорости чтения и точности письменной речи учащихся.

Ключевые слова: система Брайля, тифлопедагогика, инклюзивное образование, тактильное восприятие, обучение грамоте, начальное образование, специальные методики.

Abstract. This article examines the theoretical and practical aspects of step-by-step teaching of reading and writing to visually impaired primary school students using the Braille system. Based on the tiflopedagogical approach, the study highlights the impact of a structured, systematic, and differentiated teaching process on students' literacy, tactile sensitivity, speech development, and independent learning competencies. The results demonstrate that the step-by-step teaching model enhances reading speed and the accuracy of written expression among students.

Keywords: Braille system, tiflopedagogy, inclusive education, tactile perception, literacy teaching, primary education, specialized methodology.

Kirish. Zamonaviy ta'lim tizimida har bir bolaning sifatli va teng imkoniyatlar asosida bilim olishini ta'minlash ustuvor vazifa sifatida e'tirof etilmoqda. Xususan, ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalarni erta yoshdan boshlab savodga o'rgatish, ularning intellektual, kommunikativ va ijtimoiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash pedagogika fanining dolzarb yo'nalishlaridan biridir. Boshlang'ich ta'lim bosqichi shaxs kamolotining poydevori bo'lib, aynan shu davrda o'qish va yozish ko'nikmalari shakllanadi. Ko'rish imkoniyati cheklangan o'quvchilar uchun esa savod o'rgatish jarayoni maxsus metodik yondashuv va didaktik vositalarni talab etadi.

Ko'rish analizatorining cheklanganligi natijasida bolalarda atrof-muhitni idrok etish asosan eshitish va taktil sezgi orqali amalga oshadi. Shu sababli ularning savodxonligini

shakllantirishda rel'yefli-nuqta tizimidan foydalanish zaruriy ehtiyojga aylanadi. Bu borada Louis Braille tomonidan ishlab chiqilgan Brayl alifbosi ko'rishida nuqsoni bo'lgan shaxslar uchun universal yozuv tizimi sifatida jahon miqyosida keng qo'llanib kelinmoqda. Mazkur tizim nafaqat o'qish va yozish imkonini beradi, balki mustaqil ta'lim olish, axborotni qabul qilish va qayta ishlash jarayonlarida ham muhim vosita hisoblanadi.

Boshlang'ich sinfda Brayl alifbosini o'qitish jarayoni o'quvchilarning psixofiziologik xususiyatlari, yoshga oid rivojlanish darajasi va individual ehtiyojlarini inobatga olgan holda tashkil etilishi lozim. Ayniqsa, taktil sezgirlikning yetarli darajada shakllanmaganligi, mayda motorika harakatlarining sustligi yoki fazoviy tasavvurlarning cheklanganligi savod o'rgatish jarayonini murakkablashtirishi mumkin. Shu bois alifboni o'qitishda bosqichma-bosqich, izchil va tizimli metodik modelni qo'llash ilmiy va amaliy jihatdan asoslangan yondashuv hisoblanadi.

Bosqichma-bosqich o'rgatish texnologiyasi o'quvchilarning dastlab sezgi organlarini rivojlantirish, so'ngra nuqta kombinatsiyalarini anglash, harf-tovush munosabatini tushunish hamda bo'g'in va so'z darajasida o'qish malakasini shakllantirishni nazarda tutadi. Bunday yondashuv bilimlarning mustahkam o'zlashtirilishini ta'minlaydi, o'quvchilarni ortiqcha psixologik zo'riqishdan himoya qiladi hamda ularning o'qishga nisbatan ijobiy motivatsiyasini shakllantiradi.

Shuningdek, inklyuziv ta'lim sharoitida ko'rishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilarning umumta'lim jarayoniga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvi ko'p jihatdan ularning savodxonlik darajasiga bog'liq. Brayl alifbosini puxta egallagan o'quvchi darslik va qo'shimcha adabiyotlar bilan mustaqil ishlash imkoniyatiga ega bo'ladi, bu esa uning o'quv faoliyatida faol ishtirok etishiga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili. Ko'rishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilarni o'qish va yozishga o'rgatish muammosi maxsus pedagogika va tiflopedagogika fanining markaziy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu yo'nalishda olib borilgan ilmiy izlanishlar Brayl alifbosini bosqichma-bosqich o'rgatishning nazariy va metodik asoslarini shakllantirishga xizmat qilgan.

Tiflopedagogikaning nazariy poydevori Lev Vygotsky tomonidan ishlab chiqilgan madaniy-tarixiy rivojlanish konsepsiyasi bilan bog'liq bo'lib, unda nuqsonli rivojlanishda kompensator mexanizmlarning roli alohida ta'kidlanadi. Olim ko'rish nuqsoni mavjud bolalarda saqlanib qolgan analizatorlar orqali bilish jarayonlarini rivojlantirish mumkinligini asoslab bergan [1, 45–52-b.]. Bu g'oya Brayl alifbosini o'qitishda taktil sezgirlikni rivojlantirish bosqichining zarurligini ilmiy jihatdan tasdiqlaydi.

Maxsus pedagogika sohasida olib borilgan tadqiqotlarda savod o'rgatishning tizimlilik tamoyili alohida e'tirof etiladi. Jumladan, Abdurahmonov tomonidan inklyuziv ta'lim sharoitida ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalarga savod o'rgatishda individual va differensial yondashuv muhim omil ekani qayd etilgan [2, 78–84-b.]. Muallifning fikricha,

bosqichma-bosqich metodika o'quvchining psixofiziologik xususiyatlarini hisobga olish imkonini beradi.

Karimovning maxsus pedagogika bo'yicha ilmiy izlanishlarida Brayl tizimini o'qitishda dastlabki bosqichda mayda motorika va taktil idrokni rivojlantirish mashqlari asosiy o'rin tutishi ta'kidlangan [3, 112–118-b.]. Muallif bu jarayon o'qish tezligi va aniqligiga bevosita ta'sir ko'rsatishini ilmiy kuzatishlar orqali asoslaydi.

Xalqaro miqyosda olib borilgan tadqiqotlar ham inklyuziv ta'limda maxsus yozuv tizimlarini o'qitishning tizimli modelini qo'llab-quvvatlaydi. UNESCO tomonidan ishlab chiqilgan inklyuziv ta'lim bo'yicha metodik tavsiyalarda ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalarga moslashtirilgan o'quv dasturlarini bosqichli asosda tashkil etish zarurligi ko'rsatib o'tilgan [4, 29–34-b.].

Brayl alifbosining tarixiy va metodik asoslari esa uning yaratuvchisi Louis Braille faoliyati bilan bog'liq. U ishlab chiqqan 6 nuqtali rel'yefli yozuv tizimi ko'rishida nuqsoni bo'lgan shaxslarning mustaqil savodxonligini ta'minlashga xizmat qilgan [5, 15–19-b.]. Keyingi pedagogik tadqiqotlar ushbu tizimni boshlang'ich ta'limda izchil, bosqichma-bosqich o'rgatish samaradorligini tasdiqlaydi.

Metodologiya. Mazkur maqolada ko'rishida nuqsoni bo'lgan boshlang'ich sinf o'quvchilariga Brayl alifbosini bosqichma-bosqich o'rgatish samaradorligini aniqlash maqsadida kompleks ilmiy yondashuv qo'llanildi. Tadqiqot metodologik asosini maxsus pedagogika va tiflopedagogikaning nazariy qoidalari, xususan, Lev Vygotskyning kompensator rivojlanish va yaqin rivojlanish zonasi haqidagi konsepsiyasi tashkil etdi. Shuningdek, Louis Braille tomonidan yaratilgan rel'yefli-nuqta yozuv tizimining didaktik imkoniyatlari metodik asos sifatida qabul qilindi.

Tadqiqot natijalari va muhokama. Ko'rishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilarni o'qish va yozishga o'rgatishning nazariy asoslari maxsus pedagogika, tiflopedagogika va rivojlanish psixologiyasi fanlarining ilmiy qarashlariga tayanadi. Mazkur yo'nalishda olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ko'rish analizatoridagi nuqson bola psixik rivojlanishining umumiy qonuniyatlarini inkor etmaydi, balki bilish jarayonlarining o'ziga xos shakllanishini taqozo etadi. Shu bois savod o'rgatish jarayoni kompensator imkoniyatlarga tayanib tashkil etilishi zarur.

Tiflopedagogikaning nazariy poydevorida Lev Vygotsky tomonidan ilgari surilgan madaniy-tarixiy rivojlanish konsepsiyasi muhim o'rin egallaydi. Olimning fikricha, nuqson biologik cheklanish bo'lsa-da, uning ijtimoiy oqibatlari pedagogik ta'sir orqali yumshatilishi mumkin. Ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalarda saqlanib qolgan analizatorlar — eshitish va taktil sezgi — bilish faoliyatining asosiy manbai bo'lib xizmat qiladi. Demak, savod o'rgatishda taktil idrokni rivojlantirish nazariy jihatdan asoslangan zarurat hisoblanadi.

Brayl tizimining nazariy asoslari esa uning yaratuvchisi Louis Braille tomonidan ishlab chiqilgan rel'yefli-nuqta yozuv konsepsiyasiga borib taqaladi. Brayl alifbosi taktil

sezgi orqali belgilarni qabul qilishga asoslangan bo'lib, 6 nuqtali katak kombinatsiyasi orqali harflar, raqamlar va boshqa belgilarni ifodalaydi. Ushbu tizimning nazariy ahamiyati shundaki, u ko'rish analizatorini taktil analizator bilan funksional jihatdan almashtirish imkonini beradi.

Boshlang'ich ta'lim nazariyasiga ko'ra, savod o'rgatish jarayoni izchillik, tizimlilik va bosqichlilik tamoyillariga asoslanishi lozim. Ko'rishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilarda bu tamoyillar yanada dolzarb bo'lib, dastlab sezgi organlarini rivojlantirish, keyin harf-tovush munosabatini shakllantirish va so'ng o'qish-yozish malakasini mustahkamlash bosqichma-bosqich amalga oshiriladi. Bunday yondashuv psixologik zo'riqishning oldini oladi va bilimlarning mustahkam o'zlashtirilishini ta'minlaydi.

Faoliyat nazariyasi nuqtayi nazaridan savod o'rgatish jarayoni o'quvchining amaliy faoliyati orqali amalga oshadi. Taktil o'qish va yozish jarayoni mayda motorika, fazoviy tasavvur va mantiqiy tafakkur rivoji bilan uzviy bog'liqdir. Shu bois Brayl alifbosini o'rgatish faqat belgilarni yodlash emas, balki sezgi, nutq va tafakkur jarayonlarining kompleks rivojlanishini nazarda tutadi.

Brayl alifbosini bosqichma-bosqich o'rgatish nazariy jihatdan kompensator rivojlanish, faoliyatga yo'naltirilgan yondashuv hamda tizimli-ta'limiy tamoyillarga asoslanadi. Ushbu nazariy poydevor boshlang'ich sinfda ko'rishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilarning savodxonligini samarali shakllantirish imkonini beradi.

Boshlang'ich sinfda ko'rishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilarga Brayl alifbosini o'rgatish jarayoni izchil, tizimli va psixofiziologik xususiyatlarni inobatga olgan holda tashkil etilishi zarur. Mazkur metodika o'quvchilarning taktil sezgirligi, mayda motorikasi, fonematik eshitishi va nutqiy faoliyatini bir butun holda rivojlantirishga qaratiladi. O'qitish jarayonida har bir bosqich avvalgisining mantiqiy davomi sifatida quriladi va bilimlar asta-sekin murakkablashib boradi.

Dastlabki tayyorgarlik jarayonida o'quvchilarning barmoq uchlari sezgirligini oshirish, rel'yefli shakllarni farqlash, yuzalarning tuzilishini ajratish kabi mashqlar bajariladi. Turli fakturadagi predmetlar bilan ishlash, geometrik shakllarni taktil ravishda aniqlash, rel'yefli rasmlarni kuzatish mashqlari orqali o'quvchilarda fazoviy tasavvur va sezgi aniqligi rivojlantiriladi. Ushbu tayyorgarlik savod o'rgatishning muvaffaqiyatli kechishi uchun zarur poydevor yaratadi.

Keyingi jarayonda 6 nuqtali katak tuzilishi bilan tanishtirish amalga oshiriladi. O'quvchi katak ichidagi nuqtalarning joylashuv tartibini idrok etishga o'rganadi. Nuqtalarning vertikal va gorizontal joylashuvi, ularning kombinatsiyasi orqali turli belgilar hosil bo'lishi amaliy mashg'ulotlar orqali tushuntiriladi. Har bir yangi harf taktil idrok bilan bir vaqtda fonetik talaffuzga bog'lanadi. Harf-tovush munosabatini mustahkamlash uchun eshitish va sezgi kanallari birgalikda ishga solinadi.

Harf birliklari o'zlashtirilgach, ular bo'g'in va so'z tarkibida mustahkamlanadi. O'qish jarayonida barmoqlarning matn bo'ylab to'g'ri harakatlanishi, ortga qaytmasdan

izchil siljishi o'rgatiladi. O'qish tezligi va aniqligi muntazam mashqlar orqali rivojlantiriladi. Matnlar hajmi va murakkabligi asta-sekin oshirib boriladi. O'quvchilarda o'qilgan matn mazmunini anglash ko'nikmasini shakllantirish ham muhim ahamiyatga ega bo'lib, savollar, qayta hikoya qilish va mantiqiy bog'lanishlarni aniqlash orqali mustahkamlanadi.

Yozuv ko'nikmalarini shakllantirishda maxsus stilus va taxtacha bilan ishlash texnikasi o'rgatiladi. Nuqtalarni to'g'ri bosish kuchi, ularning aniq joylashuvi, yozuvning satr bo'ylab tekis davom etishi ustida ishlanadi. Dastlab oddiy harflar va qisqa so'zlar yozdirilib, keyinchalik gap va kichik matnlar tuzish bosqichiga o'tiladi. Yozma nutqni rivojlantirish jarayonida diktant, ko'chirib yozish, mustaqil fikrni bayon qilish kabi mashg'ulotlar qo'llanadi.

Metodik jarayonda individual yondashuv muhim o'rin tutadi. Har bir o'quvchining sezgi rivojlanish darajasi, o'zlashtirish sur'ati va psixologik holati hisobga olinadi. Zaruratga ko'ra qo'shimcha mashqlar, takroriy topshiriqlar va differensial vazifalar beriladi. Ota-onalar bilan hamkorlikda uy sharoitida bajariladigan mashqlar tashkil etilishi ta'lim samaradorligini oshiradi.

Shuningdek, zamonaviy texnologik vositalar, jumladan, audio qo'llanmalar va elektron rel'yefli displeylar an'anaviy o'qitish metodikasini boyituvchi omil sifatida qo'llanishi mumkin. Biroq boshlang'ich bosqichda klassik rel'yefli-nuqta tizimini mukammal egallash ustuvor vazifa bo'lib qoladi. Chunki aynan shu asos keyingi ta'lim bosqichlarida mustaqil o'qish va yozish faoliyatining poydevorini tashkil etadi.

Shu tariqa, Brayl alifbosini bosqichma-bosqich o'rgatish metodikasi ko'rishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilarning sezgi, nutq va tafakkur jarayonlarini kompleks rivojlantirishga xizmat qiladi hamda ularning savodxonlik malakasini barqaror shakllantirish imkonini beradi.

1-jadval

Brayl alifbosini bosqichma-bosqich o'rgatish jarayonining mazmuni va pedagogik natijalari

Bosqich	Mazmuni	Metodik vositalar	Shakllanadigan ko'nikmalar	Pedagogik natija
Tayyorlov bosqichi	Taktil sezgirlikni rivojlantirish	Rel'yefli shakllar, fakturali predmetlar bilan mashqlar	Mayda motorika, sezgi aniqligi	O'qishga tayyorgarlik shakllanadi
Harflarni o'zlashtirish	6 nuqtali katak tuzilishini anglash	Nuqta kombinatsiyalarini amaliy o'rganish	Harf-tovush bog'lanishi	Harflarni to'g'ri o'qish malakasi
Bo'g'in va so'z bosqichi	Harflarni birlashtirish	Bo'g'inlab o'qish mashqlari	O'qish tezligi va aniqligi	Ongli o'qish shakllanadi
Yozuv bosqichi	Stilus va taxtacha bilan ishlash	Diktant, ko'chirib yozish	Yozma nutq, motorika	Mustaqil yozish ko'nikmasi
Mustahkamlash bosqichi	Matn bilan ishlash	Savol-javob, qayta hikoya	Mazmunni anglash	Barqaror savodxonlik

Brayl alifbosini bosqichma-bosqich o'rgatish metodikasi ko'rishida nuqsoni bo'lgan boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun bir qator sezilarli pedagogik va rivojlanish yutuqlarini ta'minlaydi. Ushbu yondashuvning asosiy afzalligi shundaki, u o'quvchilarning psixofiziologik imkoniyatlarini hisobga olgan holda savod o'rgatish jarayonini tizimli va izchil tarzda tashkil etadi.

Avvalo, metodika o'quvchilarning taktil sezgirligini sezilarli darajada rivojlantiradi. Tayyorlov bosqichida bajariladigan rel'yefli mashqlar va mayda motorika mashqlari barmoq uchlari sezgirligini oshirib, nuqta kombinatsiyalarini aniq idrok etishga imkon beradi. Shu bilan birga, bu jarayon o'quvchining fazoviy tasavvurini mustahkamlaydi, u matnning strukturasi va belgilar joylashuvini intuitiv ravishda tushuna boshlaydi.

Metodika harflarni o'rganish va bo'g'in-so'z bosqichlariga o'tishda bilimlarning mustahkam integratsiyasini ta'minlaydi. O'quvchi harflarni tanib olish bilan birga ularni tovushlar bilan bog'laydi, bu esa o'qish tezligi va aniqligini oshiradi. Matn bo'ylab barmoq harakati va bo'g'inli o'qish mashqlari esa o'quvchining konsentratsiyasini oshirib, mustaqil o'qish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Yozuv bosqichida o'quvchilar stilus va taxtacha yordamida yozish ko'nikmalarini shakllantiradilar. Ular nuqtalarni to'g'ri joylashtirishni, yozuvni izchil va tekis davom ettirishni o'rganadi. Bu jarayon nafaqat motorika va koordinatsiyani rivojlantiradi, balki o'quvchining yozma nutqini aniqlik va izchillik bilan shakllantirishga xizmat qiladi. Shu tariqa, u matnni mustaqil tarzda yozish va mazmunini anglash imkoniga ega bo'ladi.

Bosqichma-bosqich metodika ijtimoiy moslashuv va o'ziga bo'lgan ishonchni ham oshiradi. O'quvchi o'qish va yozish jarayonini muvaffaqiyatli egallagach, darslarda faol qatnashadi, savol-javoblarda ishtirok etadi va mustaqil ishlashni o'rganadi. Bu esa uning ta'limga motivatsiyasini oshiradi, shaxsiy taraqqiyotini rag'batlantiradi va jamiyatda faol ijtimoiy ro'l egallashiga yordam beradi.

Shuningdek, bosqichma-bosqich metodika o'quvchilarning tafakkur va nutqini parallel ravishda rivojlantirishga xizmat qiladi. Harf va so'zlarni idrok etish, ularni birlashtirib matnni o'qish jarayoni lug'at boyligini kengaytiradi, mantiqiy fikrlashni shakllantiradi va og'zaki hamda yozma nutq malakasini mustahkamlaydi.

Bosqichma-bosqich o'rgatish yondashuvi ko'rishida nuqsoni bo'lgan boshlang'ich sinf o'quvchilarining savodxonlik darajasini sezilarli darajada oshiradi, ularning mustaqil o'qish va yozish ko'nikmalarini shakllantiradi, taktil sezgirlik va fazoviy tasavvurini rivojlantiradi hamda shaxsiy ishonch va ijtimoiy faollikni kuchaytiradi. Ushbu yutuqlar metodikaning amaliy samaradorligini va pedagogik ahamiyatini ilmiy jihatdan asoslaydi.

Xulosa. Boshlang'ich sinfda ko'rishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilarga Brayl alifbosini bosqichma-bosqich o'rgatish metodikasi samarali natijalar beradi. Ushbu yondashuv o'quvchilarning taktil sezgirligini rivojlantiradi, harflar va nuqtalarni izchil idrok etish qobiliyatini oshiradi hamda bo'g'in va so'z darajasida o'qish ko'nikmalarini

mustahkamlaydi. Shu bilan birga, yozuv ko'nikmalari shakllanadi, matn mazmunini anglash va mustaqil ishlash qobiliyati ortadi.

Metodika o'quvchilarning psixofiziologik xususiyatlarini inobatga olgan holda izchil va tizimli tarzda tashkil etilishi tufayli o'qish va yozish jarayoni samaradorligi sezilarli darajada oshadi. O'quvchilarda o'ziga bo'lgan ishonch, ta'limga qiziqish va ijtimoiy faollik ortadi, bu esa ularning umumiy shaxsiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Shuningdek, bosqichma-bosqich yondashuv o'qituvchi va ota-onalar bilan hamkorlikda uy sharoitida qo'shimcha mashqlarni tashkil qilish imkonini beradi, bu esa bilimlarning mustahkam o'zlashtirilishini ta'minlaydi. Shu tariqa, Brayl alifbosini izchil o'rgatish metodikasi ko'rishida nuqsoni bo'lgan boshlang'ich sinf o'quvchilarining savodxonlik, mustaqil ishlash va ijtimoiy moslashuv ko'nikmalarini samarali rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Выготский Л. С. Основы дефектологии. – Санкт-Петербург: Лань, 2003. – 656 с.
2. Abdurahmonov A. Inklyuziv ta'lim asoslari. – Toshkent: Fan, 2020. – 192 b.
3. Karimova D. Maxsus pedagogika. – Toshkent: O'qituvchi, 2022. – 256 b.
4. UNESCO. Inclusive Education Guidelines. – Paris: UNESCO Publishing, 2021. – 94 p.
5. Braille L. Method of Writing Words, Music, and Plain Songs by Means of Dots. – Paris, 1829. – 32 p.

Ajiniyaz atindagi
NOKIS MAMLEKETLIK
PEDAGOGIKALIQ INSTITUTI
N M P I
1934